

ERTAK VA HIKOYALAR ASOSIDA O'QUVCHILARNING OG'ZAKI HAMDA YOZMA NUTQINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI**Ernazarova Laylo Abdusaitovna***Samarqand davlat pedagogika institute "Boshlang'ich va maktabgacha ta'lim nazariyasi" kafedrası o'qituvchisi***Esanmurodova Dilshoda Anvar qizi***Samarqand davlat pedagogika institute Pedagogika fakulteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Maqolada badiiy asarlarning, xususan ertak va hikoyalarning boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilingan. Tadqiqotda badiiy matnlar asosida nutqni shakllantirish jarayonida qo'llaniladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ijodiy metodlar hamda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati ko'rib chiqilgan. Shuningdek, ertak va hikoyalar yordamida bolalarda fikrlash faoliyatini rag'batlantirish, mantiqiy izchillikni rivojlantirish va nutq madaniyatini oshirish yo'llari ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: badiiy asar, ertak, hikoya, og'zaki nutq, yozma nutq, ijodkorlik, pedagogik texnologiya, nutq madaniyati.

Abstract: The article examines the role of literary works, particularly fairy tales and stories, in developing primary school students' oral and written speech. The study analyzes modern pedagogical technologies, creative methods, and the importance of teacher-student collaboration in the process of speech development based on literary texts. Additionally, the research highlights ways to stimulate students' thinking, promote logical consistency, and enhance speech culture through the use of fairy tales and stories.

Keywords: literary work, fairy tale, story, oral speech, written speech, creativity, pedagogical technology, speech culture.

Аннотация: В статье рассмотрена роль художественных произведений, в частности сказок и рассказов, в развитии устной и письменной речи учащихся начальной школы. В исследовании проанализированы современные педагогические технологии, творческие методы и значение взаимодействия учителя и ученика в процессе формирования речи на основе художественных текстов. Кроме того, показаны способы активизации мышления детей, формирования логической последовательности и повышения речевой культуры с помощью сказок и рассказов.

Ключевые слова: художественное произведение, сказка, рассказ, устная речь, письменная речь, творчество, педагогические технологии, речевая культура.

Til inson tafakkurining eng muhim ifodalaridan biri bo'lib, nutq — uning madaniy, ijtimoiy va shaxsiy ko'rinishini belgilovchi vositadir. Bolalarda nutqni shakllantirish jarayoni ta'limning markaziy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, badiiy asarlar, xususan ertak va hikoyalar, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini boyitishda, mantiqan fikrlashni rivojlantirish va ifodali so'zlashni o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir badiiy asar o'zida ma'naviy qadriyatlarni, xalq donoligini va insoniy tuyg'ularni mujassam etgani bois, nafaqat o'quvchining so'z boyligini oshiradi, balki uning shaxsiy tafakkurini va dunyoqarashini ham rivojlantiradi. Shu bois, badiiy matnlar asosida nutqni shakllantirish va rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish zamonaviy ta'limning ustuvor vazifalaridan biridir. Bu jarayonda o'quvchining til madaniyati, muloqot ko'nikmalari va fikrni bayon etish uslubi faol shakllanadi.

Badiiy matnlar o'quvchini so'zning ohangi, mazmuni va obrazlar olamiga yetaklaydi. Ertak va hikoyalar bolaning tasavvurini kengaytiradi, his-tuyg'ularini uyg'otadi, so'z bilan ishlash malakasini mustahkamlaydi. Shu jihatdan ular o'quvchini muloqotga jalb qilish va nutqni tabiiy tarzda rivojlantirish uchun qulay vosita hisoblanadi. Og'zaki nutqni rivojlantirishda ertak va hikoyalardan foydalanish pedagogik jihatdan samarali hisoblanadi. O'quvchi asar mazmunini so'zlab berish jarayonida mantiqan fikrlash, so'z tanlash, ohangni to'g'ri qo'llash va nutqni izchil tashkil etish kabi ko'nikmalarni egallaydi. Ertaklarni rollarga bo'lib ijro etish va dramatisatsiya metodidan foydalanish bolalarda tabiiy muloqot vaziyatini yaratadi va og'zaki nutqning ifodaliligi hamda ohangdorligini oshiradi.

Yozma nutqni shakllantirishda badiiy matn asosidagi topshiriqlar alohida ahamiyatga ega. O'quvchi ertakni qayta hikoyalash, yangi yakun yaratish yoki qahramon nomidan xat yozish orqali fikrini yozma shaklda ifoda etishni o'rganadi. Bu jarayon bolada mantiqiy fikrlashni, mustaqil yozish ko'nikmalarini va matnni tuzish malakasini rivojlantiradi. Shu bilan birga, ijodiy yondashuv va o'z fikrini mustaqil bayon etish ko'nikmalari mustahkamlanadi.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish badiiy asarlar asosidagi mashg'ulotlarning samaradorligini oshiradi. Multimedia vositalari, audio va video ertaklar, raqamli hikoyalar o'quvchini faol nutqiy jarayonga jalb qiladi. Shu orqali eshitish, ko'rish va so'zlash ko'nikmalari uyg'unlashadi va nutq tabiiy tarzda rivojlanadi. Interfaol metodlar, jumladan munozara, tahliliy muhokama, guruh yozuv ishlari, o'quvchini faol fikr yuritishga undaydi. Badiiy asar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlaydi. O'qituvchi yo'l ko'rsatuvchi va yo'naltiruvchi sifatida faol ishtiroketadi, o'quvchi esa o'z fikrini erkin ifoda etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu tariqa, badiiy matn o'quvchini mustaqil fikrlovchi, nutqiy jihatdan faol shaxsga aylantiradi.

Nutqni rivojlantirishda motivatsiya muhim omil hisoblanadi. O'quvchi badiiy asarga qiziqqanda, u o'z fikrini bayon etishga, bahslashishga va yozma tarzda ifodalashga intiladi. Ertak va hikoyalardagi ijobiy obrazlar, adolat, mehnatsevarlik, samimiyat kabi g'oyalar o'quvchining

shaxsiy dunyoqarashini shakllantiradi. Shu orqali o'quvchi nutqni nafaqat o'rganadi, balki so'z orqali hayotni anglashni boshlaydi. Shunday qilib, badiiy asarlar yordamida nutqni rivojlantirish nafaqat lingvistik maqsad, balki ma'naviy tarbiyaning ham muhim yo'nalishi hisoblanadi. Bola so'z boyligini kengaytirar ekan, o'z fikrini odobli, mantiqli va ifodali tarzda yetkazish madaniyatini ham egallaydi. Shu bois, o'qituvchi badiiy matnlarni tanlashda ularning tarbiyaviy, estetik va til imkoniyatlarini inobatga olishi lozim. Umuman olganda, badiiy asarlar, xususan ertak va hikoyalar, boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqini rivojlantirishda tabiiy, ta'sirchan va samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ular orqali bola so'zning kuchini his etadi, fikrini izchil ifodalashni o'rganadi, mantiqiy fikrlash va ijodiy ifoda ko'nikmasini rivojlantiradi. Badiiy matn asosidagi mashg'ulotlar shaxsni til o'rganish bilan birga, estetik did, ma'naviyat va muloqot madaniyatiga yo'naltiradi. Shu tariqa, badiiy asarlar yordamida nutqni rivojlantirish texnologiyalari o'quvchi shaxsini har tomonlama kamolga yetkazishning eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi.

“Zumrad va Qimmat” ertagining metodik tahlili

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirishda Zumrad va Qimmat ertagi muhim didaktik va tarbiyaviy imkoniyatlarga ega bo'lgan badiiy asarlardan biridir. Mazkur ertak xalq og'zaki ijodining namunasi bo'lib, unda mehnatsevarlik, kamtarlik, yaxshilik va halollik kabi ijobiy fazilatlar targ'ib etiladi. Shu bilan birga, ertak mazmuni bolalarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish uchun qulay pedagogik material hisoblanadi. Avvalo, ertak syujeti sodda va tushunarli bo'lgani uchun o'quvchilar uni oson qabul qiladi. Asarda ikki qarama-qarshi obraz — Zumrad va Qimmat orqali yaxshilik va yomonlik, mehnatsevarlik va dangasalik kabi tushunchalar ochib beriladi. Bu esa o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi hamda voqealarni taqqoslash, xulosa chiqarish ko'nikmasini shakllantiradi. Ertak asosida og'zaki nutqni rivojlantirish uchun turli metodik usullardan foydalanish mumkin. Masalan, o'quvchilarga ertakni qayta hikoyalash, qahramonlarning xarakterini tasvirlash, voqealar ketma-ketligini aytib berish kabi topshiriqlar beriladi. Bunday mashg'ulotlar o'quvchilarning so'z boyligini oshiradi, gap tuzish malakasini rivojlantiradi va fikrni izchil bayon etishga o'rgatadi. Shuningdek, ertakni rollarga bo'lib o'qish yoki sahnalashtirish orqali bolalarda ifodali nutq, intonatsiya va muloqot ko'nikmalari rivojlanadi. Yozma nutqni rivojlantirish jarayonida ham mazkur ertak samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilarga “Agar sen Zumrad o'rnida bo'lsang nima qilarding?”, “Ertakka yangi yakun yoz”, “Qimmatning xatosi nimada?” kabi ijodiy yozma topshiriqlar berish mumkin. Bunday mashqlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, matn tuzish ko'nikmasini shakllantiradi hamda ijodiy yozish malakasini mustahkamlaydi. Bundan tashqari, ertakni o'rganishda interfaol metodlardan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Guruhiy muhokama, savol-javob, rolli o'yinlar va dramatizatsiya usullari o'quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi. O'quvchilar ertak qahramonlari haqida fikr

bildirar ekan, ular o‘z nutqini erkin va aniq ifodalashga o‘rganadilar. Metodik jihatdan qaralganda, “Zumrad va Qimmat” ertagi boshlang‘ich ta’limda nutqni rivojlantirish, axloqiy tarbiya berish va badiiy tafakkurni shakllantirish uchun samarali o‘quv materiallari hisoblanadi. Ertak orqali o‘quvchilar nafaqat yangi so‘z va iboralarni o‘zlashtiradi, balki yaxshilik va yomonlikni farqlash, to‘g‘ri xulosa chiqarish kabi hayotiy saboqlarni ham anglay boshlaydi. Shu sababli, mazkur ertak asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish bilan birga, ularning ma’naviy dunyosini boyitishga ham xizmat qiladi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, badiiy asarlar, xususan ertak va hikoyalar, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ushbu asarlar bolalarda so‘z boyligini kengaytirish, mantiqiy fikrlashni shakllantirish, ijodiy va ifodaviy nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Og‘zaki nutqni rivojlantirish jarayonida ertak va hikoyalardan foydalanish o‘quvchilarda fikrni izchil ifodalash, so‘z tanlash va ohangni to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, dramatisatsiya va rollarni ijro etish metodlari bolalarda tabiiy muloqot holatini yaratib, nutqning ohangdorligi va ifodaliligini oshiradi.

Yozma nutqni shakllantirishda badiiy matn asosidagi topshiriqlar, masalan, ertakni qayta hikoyalash, qahramon nomidan xat yozish yoki yangi yakun yaratish, bolalarda mantiqiy fikrlash, mustaqil yozish va matn tuzish ko‘nikmalarini rivojlantiradi hamda ijodiy yondashuvni rag‘batlantiradi.

Zamonaviy ta’lim texnologiyalari va interfaol metodlar — multimedia vositalari, audio va video ertaklar, raqamli hikoyalar, munozara va guruh ishlanmalar — o‘quvchini nutqiy jarayonga faol jalb qilishi, nutq ko‘nikmalarini uyg‘unlashtirish va tabiiy rivojlantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, badiiy asarlar asosidagi mashg‘ulotlar o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlab, o‘quvchining o‘z fikrini erkin va aniq ifodalashiga sharoit yaratadi.

Natijada, badiiy asarlar yordamida nutqni rivojlantirish nafaqat lingvistik maqsadga, balki ma’naviy, estetik va ijtimoiy tarbiyaga ham xizmat qiladi. Bola so‘z boyligini kengaytirar ekan, o‘z fikrini mantiqli, odobli va ifodali tarzda yetkazish madaniyatini egallaydi. Shu tariqa, badiiy matn asosidagi pedagogik texnologiyalar o‘quvchining shaxsiy tafakkuri, ijodiy fikrlashi va nutqiy faolligini rivojlantirishning eng muhim vositalaridan biri sifatida ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotskiy L. S. Myshlenie i rech’. Moskva: Pedagogika, 45–62-betlar.
2. Piaget J. The Child’s Conception of the World. New York: Littlefield Adams, 103–125-betlar.
3. Dewey J. Art as Experience. New York: Penguin Books, 27–54-betlar.

4. Gardner H. Intelligence Reframed. New York: Basic Books, 80–95-betlar.
5. Hasanboeva O. U., Rasulova M. A. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 132–150-betlar.
6. Karimova V. M. Bola psixologiyasi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 98–112-betlar.
7. Mavlonova R. A. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: TDPU nashriyoti, 64–79-betlar.
8. Rahimova S. Ta’lim jarayonida dramatizatsiya metodi. Toshkent: TDPU, 54–59-betlar.
9. G‘afurov B. Interfaol metodlar yordamida nutqni o‘stirish. Samarqand: SamDU, 73–76-betlar.
10. Brown J. Storytelling in Language Education. London: Routledge, 77–83-betlar.
11. Yusupova D. Raqamli ta’lim texnologiyalarida badiiy asar bilan ishlash. Toshkent: Innovatsiya, 101–106-betlar.
12. Saidova N. O‘quvchi va o‘qituvchi hamkorligi asosida nutq rivoji. Toshkent: Fan, 67–70-betlar.
13. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development. Cambridge: Harvard University Press, 142–163-betlar.
14. Abdullayeva S. “Ertaklar orqali kognitiv rivojlanish.” Ta’lim va innovatsiyalar jurnali, 3(2), 46–49-betlar.
15. Xolmatova N. “Badiiy asar orqali nutqni o‘stirishning innovatsion yo‘llari.” O‘zbekiston pedagogika axborotnomasi, 2(1), 61–64-betlar.
16. O‘zbek bolalar adabiyoti va adabiy jarayon. Toshkent: “Fan”, 1989.
17. Yoqubov, H. Bolalar adabiyoti sifatini ko‘taraylik. Toshkent: Sovet adabiyoti, 1936.
18. To‘xliyev, B. Adabiyot o‘qitish metodikasi. N.: 2010, – B. 474.
19. “Bolalar adabiyoti” darsligi. Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013.
20. Ahmedov, S., Qosimov, B., Qo‘chqorov, R., Ro‘ziyev, Sh. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5-sinflari uchun darslik. Toshkent: “Sharq”, 2020. – 272 b.
21. Rahimov, X. Asalari qirolichasi. Ertaklar (Olmon tilidan tarjima). Toshkent: Cho‘lpon, 2000. – 168 b.
22. Islomov, M. Bolalar adabiyoti va tarbiya: Nazariya va amaliyot. Toshkent: O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi Nashriyoti, 2018.
23. Karimova, S. Adabiy ertaklar va ijtimoiy tarbiya. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti Nashriyoti, 2020.
24. Rahimov, T. Pedagogik metodlar va bolalar adabiyoti. Toshkent: Pedagogika Nashriyoti, 2019.